

Η υποκατάσταση του μαρξισμού από τις «νέες κριτικές θεωρίες» και η Αριστερά

Γιατί τώρα είναι η ώρα να βαδίζουμε ξεχωριστά και να χτυπάμε μαζί

Του Ηλία Ιωακείμογλου

Στη δεκαετία του 1980, η κυβερνώσα Αριστερά στην Ευρώπη (Γαλλία, Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία) έκανε σειρά αποτυχημένων προσπαθειών να βρει μια πορεία προς τον σοσιαλισμό ή έστω προς ένα βιώσιμο καθεστώς σοσιαλδημοκρατικής διαχείρισης του συστήματος, που θα βελτίωνε τη θέση των υποτελών κοινωνικών τάξεων και ταυτοχρόνως θα επέτρεπε στον καπιταλισμό να αναπτύσσεται απρόσκοπτα. Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980, είχε πλέον γίνει φανερό ότι οι προσπάθειες αυτές είχαν αποτύχει και ότι αυτό ήταν το τέλος της Αριστεράς όπως τη γνωρίζαμε μέχρι τότε, στη μορφή που είχε μέχρι τότε. Όταν μερικά χρόνια αργότερα επήλθε η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, η ιστορική ήττα της Αριστεράς στη Δύση απέκτησε ακόμη πιο δραματικά χαρακτηριστικά.

Στη συνέχεια, και μέχρι το 1995, εκδηλώθηκε η ιστορική παρακμή των κομμουνιστικών κομμάτων και των άλλων οργανώσεων της Αριστεράς και οι σκόρπιες δυνάμεις της αναζήτησαν καταφύγιο κάτω από την ομπρέλα των ανερχόμενων κοινωνικών κινημάτων της δεκαετίας του 1990, όπου και παρέμειναν έως ότου ανασυνταχθούν στο εσωτερικό νέων πολιτικών κομμάτων τύπου Σύριζα, Ποδέμος, προοδευτικά λατινοαμερικάνικα κόμματα κ.ά.

Υποκατάσταση

Η πορεία αυτή φαίνεται ότι έχει κάνει πλέον τον κύκλο της ένα τέταρτο του αιώνα μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού· μας αφήνει δε ως κληρονομιά μια σειρά ποιοτικών αλλαγών στη θεωρητική αντίληψη της Αριστεράς, οι οποίες καθοδηγούν και τις αντίστοιχες πολιτικές πρακτικές. Νέες θεωρίες που θέτουν σε αμφισβήτηση πλευρές της υπάρχουσας κοινωνικής πραγματικότητας αναδύθηκαν μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου· από τον Ρανσιέρ και τον Μπαντιού έως τους Νέγκρι και Χαρντ, και από τον Αγκάμπεν έως τους Λακλάου και Μουφ, οι «νέες κριτικές θεωρίες» υποκατέστησαν βαθμιαία τον μαρξισμό ως ιδεολογία μαζών, δηλαδή ως ιδεολογία που καθοδηγούσε τις συλλογικές δράσεις των καταπιεσμένων, των κυριαρχούμενων κοινωνικών τάξεων και ομάδων και των πολιτικών οργανώσεών τους.

Για ιστορικούς λόγους, αυτή η υποκατάσταση του μαρξισμού από τις νέες κριτικές θεωρίες πραγματοποιήθηκε σε μια μακρά πορεία δυόμισι δεκαετιών χωρίς συγκρούσεις και ανταγωνισμό μεταξύ των δύο θεωρητικών ρευμάτων, έτσι ώστε η μετάβαση από τον μαρξισμό στις νέες κριτικές θεωρίες ήταν μια σχεδόν ανεπαίσθητη πορεία αργόσυρτης διολίσθησης· τόσο αργόσυρτης και τόσο «βελούδινης», που παραμένει, ακόμη σήμερα, αδιαφανής στην πλειονότητα όσων την έζησαν, ακόμη και μεταξύ αυτών που επιμένουν να αναφέρονται (περισσότερο τελετουργικά πλέον, παρά ουσιαστικά) στη μαρξιστική θεωρία, και είναι δύσκολο να αναγνωρίσουν αυθορμήτως τη διολίσθηση από τον μαρξισμό στις νέες κριτικές θεωρίες σαν κάτι που όντως τους συνέβη, δηλαδή σαν μια ιστορική ιδεολογική μετατόπιση, της οποίας έγιναν φορείς.

Στο τελικό σημείο αυτής της διολίσθησης, δηλαδή στην παρούσα ιστορική στιγμή, έχουν υποχωρήσει πλήρως οι σημαντικότερες πολιτικές θέσεις του μαρξισμού έναντι των νέων κριτικών θεωριών της Αριστεράς· αυτό συνέβη, αλλού λίγο αλλού πολύ, ακόμη και στο ίδιο το εσωτερικό των πολιτικών οργανώσεων που ρητά αναφέρονται στον μαρξισμό.

Τεκτονικές μετατοπίσεις

Μπορούμε να συνοψίσουμε τη διολίσθηση από το ένα θεωρητικό υπόδειγμα (τον μαρξισμό) στο άλλο θεωρητικό υπόδειγμα (τις νέες κριτικές θεωρίες), σε τέσσερις «τεκτονικές» μετατοπίσεις:

Πρώτον, οι «νέες κριτικές θεωρίες» της Αριστεράς δεν χρησιμοποιούν την έννοια της **οικονομικής εκμετάλλευσης**, που είναι ακρογωνιαίος λίθος της μαρξιστικής θεωρίας. Πρόκειται για έννοια που έχει εξαφανιστεί, όχι μόνο από τα θεωρητικά κείμενα αλλά και από την καθημερινή πρακτική των οργανωμένων δυνάμεων της Αριστεράς. Όσο και αν την αναζητήσουμε στα πολιτικά κείμενα της σύγχρονης Αριστεράς, στις εφημερίδες της και τους διαδικτυακούς της τόπους, στις δημόσιες εκδηλώσεις και στα επίσημα κείμενά της, η έννοια της εκμετάλλευσης απουσιάζει. Έχει δε αντικατασταθεί με έννοιες που αναφέρονται είτε στα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα είτε στην ηθική της αλληλεγγύης μεταξύ των ασθενέστερων.

Μοιραία, έχουν εξαφανιστεί από τον ορίζοντα των οργανώσεων της Αριστεράς ο χώρος της καπιταλιστικής παραγωγής και οι σχέσεις παραγωγής, δηλαδή οι σχέσεις που έχουν μέσα στην παραγωγή οι εργαζόμενοι μεταξύ τους και με την ιεραρχία, οι σχέσεις τους με τα εργαλεία ή τα μηχανήματα της δουλειάς τους, ο έλεγχος που έχουν ή δεν έχουν επάνω σε αυτά, ο τρόπος με τον οποίο είναι οργανωμένη η παραγωγή ώστε να υποτάσσεται η εργασία στο κεφάλαιο, ο δεσποτισμός της εργοδοσίας και οι μορφές που αυτός παίρνει, και άλλα. Εάν η οικονομική εκμετάλλευση είναι μια μορφή καταπίεσης ανάμεσα σε άλλες τριάντα, πόσο αξίζει να ασχοληθούμε με τις σχέσεις παραγωγής; Πολύ λίγο· και τελικά καθόλου. Χωρίς να το διατυμπανίζει, αυτή είναι η απάντηση που δίνει η σημερινή Αριστερά στο ζήτημα της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης επειδή τελεί υπό την ηγεμονία των «νέων κριτικών θεωριών». Ως συνέπεια, δεν τίθεται κανένα ζήτημα για τις «νέες κριτικές θεωρίες», και τη σημερινή Αριστερά που καθοδηγείται από αυτές, να παραβιάσουμε τον ιερό χώρο της παραγωγής που γράφει στις πύλες του «απαγορεύεται η είσοδος στους μη έχοντες

εργασία».

Δεύτερον, αφού η έννοια της οικονομικής εκμετάλλευσης έχει περιπέσει σε αχρηστία, **ο ανταγωνισμός της εργασίας με το κεφάλαιο δεν έχει περισσότερη σημασία από ό,τι οι άλλες αντιθέσεις** που αναφέρονται στις άλλες καταπιεσμένες κοινωνικές ομάδες, στους αποκλεισμένους, τους περιθωριακούς, τους φτωχούς, τους πρόσφυγες, τους φυλακισμένους, τις μειονότητες, τους lgbtq κ.λπ. Με άλλα λόγια, ο ανταγωνισμός της εργασίας με το κεφάλαιο, σύμφωνα με τις νέες κριτικές θεωρίες, δεν κατέχει κεντρική θέση στη συγκρότηση της κοινωνίας ούτε στους κοινωνικούς αγώνες.

Τρίτον, εάν ο ανταγωνισμός της εργασίας με το κεφάλαιο δεν κατέχει πλέον κεντρική θέση στην κοινωνία, δηλαδή δεν αποτελεί το φόντο πάνω στο οποίο αναπτύσσονται οι άλλες κοινωνικές αντιθέσεις όπως ισχυρίζεται η μαρξιστική θεωρία, τότε **οι εργαζόμενες τάξεις ή αν θέλετε το προλεταριάτο, δεν αποτελούν το κύριο υποκείμενο της κοινωνικής αλλαγής**, αλλά ένα υποκείμενο αντίστασης και αγώνα ενάντια στην καταπίεση μεταξύ πολλών άλλων κοινωνικών ομάδων που αγωνίζονται για τα δικαιώματά τους.

Τέταρτον, συνεπάγεται από τα παραπάνω ότι εφόσον τα υποκείμενα της αλλαγής είναι πολλά και ίσης σημασίας και αγωνίζονται σε διάφορες βαθμίδες της κοινωνίας, **δεν υπάρχει ζήτημα διεκδίκησης της κεντρικής εξουσίας αλλά ανάπτυξης αντιστάσεων σε πολλές άλλες βαθμίδες της κοινωνίας**. Αυτή η αντίληψη είναι κυρίαρχη στο σύνολο της σημερινής Αριστεράς, αν και όχι πάντα διακηρυγμένη, μερικές δε φορές κρυμμένη πίσω από παλιά φετίχ· αυτό εξηγεί την αδιαφορία που επιδεικνύει η σημερινή Αριστερά έναντι της λενινιστικής αντίληψης ότι η οργάνωση των δυνάμεών μας, η οργάνωση των υποτελών κοινωνικών τάξεων και ομάδων, οφείλει να αποσκοπεί στον μετασχηματισμό τους σε σχηματισμούς μάχης που διαθέτουν στρατηγικό σχέδιο ενόψει των ταξικών συγκρούσεων με τις δυνάμεις της αστικής τάξης και των συμμάχων της (δηλαδή με τον ταξικό συνασπισμό εξουσίας). Μοιραία, η οργανωτική μορφή που προκρίνουν οι νέες κριτικές θεωρίες της

Αριστεράς είναι το “μπουλούκι” που διαδηλώνει (κατεβαίνει δε και στις εκλογές). Ο δε ισχυρισμός ότι οι θεωρίες αυτές ηγεμονεύουν σήμερα σιωπηλά, ακόμη και στο εσωτερικό των οργανώσεων που δηλώνουν ρητά μαρξιστικές ή λενινιστικές, αποδεικνύεται από το γεγονός ότι οργανώνουν και αυτές οι οργανώσεις τη δράση τους με βάση αυτό το πρότυπο του ασύντακτου ή χαλαρά οργανωμένου πλήθους που διαμαρτύρεται διαδηλώνοντας, και στο τέλος της ημέρας παρουσιάζεται και στις κοινοβουλευτικές εκλογές.

Τα Κίτρινα Γιλέκα

Σε αυτό το νέο ιδεολογικό υπόδειγμα, στο οποίο ο μαρξισμός δεν έχει πλέον καμία θέση, ανήκει και το κίνημα των Κίτρινων Γιλέκων (χωρίς τον κοινοβουλευτισμό όμως) το οποίο, παρά τις ελπίδες και τον ενθουσιασμό που προκαλεί σε όλους μας με τη δράση του, είναι αξιοσημείωτο ότι δεν ασκεί καμία κριτική στα αφεντικά, αλλά μόνο στην πολιτική εξουσία· όχι για τον ταξικό της χαρακτήρα, αλλά για την ανικανότητά της να αποδίξει κοινωνική δικαιοσύνη· για αυτόν τον λόγο τα Κίτρινα Γιλέκα δεν υψώνουν την κόκκινη σημαία της κομμουνιστικής παράδοσης, αλλά την τρίχρωμη σημαία της γαλλικής επανάστασης. Τα Κίτρινα Γιλέκα είναι το πρώτο μαζικό συγκρουσιακό κίνημα της νεοφιλελεύθερης Ευρώπης που δεν βρίσκεται υπό την ηγεμονία της μαρξιστικής ιδεολογίας (ή της αναρχικής ιδεολογίας), αλλά καθοδηγείται πλήρως και ξεκάθαρα από μαζικές ιδεολογίες που αντιστοιχούν στις νέες κριτικές θεωρίες: μια μερίδα εργαζομένων δρα δυναμικά και συγκρούεται με το καθεστώς, πλην όμως απλώς ως ομάδα διαμαρτυρίας που αγωνίζεται στο όνομα δικαιωμάτων, χωρίς στρατηγική αντίληψη (επομένως και χωρίς οργανωτική συγκρότηση) και χωρίς αντικαπιταλιστικό περιεχόμενο.

Στο ίδιο αναλυτικό πλαίσιο μπορούμε να δούμε και την περίπτωση του κυβερνητικού Συριζαϊσμού: πρόκειται για πολιτική που ασκείται από στελέχη και στηρίζεται από ψηφοφόρους, οι οποίοι

δεν αναφέρονται στις κοινωνικές τάξεις, στις εργαζόμενες τάξεις και τον κοινωνικό σχηματισμό εξουσίας, στην αστική τάξη και τις κοινωνικές της συμμαχίες, ούτε βέβαια στη ριζική αντίθεσή τους, ούτε έχουν βιώματα σχετικά με την πραγματικότητα αυτή, αλλά αντιλαμβάνονται πολύ καλά τα ζητήματα ισότητας, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων και τα παρόμοια, που είναι ζητήματα με τα οποία ακόμη και ένας εύπορος μικροαστός μπορεί να έχει βιωματική σχέση μέσω της καθημερινής του εμπειρίας.

Γίνεται φανερό από αυτές τις διαπιστώσεις ότι οι αντικαπιταλιστικές δυνάμεις που καθοδηγούνται ή θέλουν να έχουν τη μαρξιστική θεωρία ως οδηγό για τη δράση τους πρέπει τώρα να συγκροτήσουν αυτόνομες πολιτικές οργανώσεις και να απαλλαγούν από την ηγεμονία των «νέων κριτικών θεωριών», όπως την περιγράψαμε παραπάνω. Όχι από αγάπη για τον σεχταρισμό, αλλά επειδή οι νέες κριτικές θεωρίες και ο «δικαιωματισμός», που ηγεμονεύουν επί των οργανώσεων της σημερινής Αριστεράς, ματαιώνουν κρίσιμες θέσεις και πρακτικές της μαρξιστικής μας παράδοσης. Για μία ακόμη φορά, τώρα είναι η ώρα να βαδίζουμε ξεχωριστά και να χτυπάμε μαζί.